

Cecilie Reed

er klinisk barnevernpedagog og familieterapeut. Hun er godkjent veileder og har 10 års erfaring fra kriminalomsorgen. I dag arbeider hun som sosialkonsulent og barneansvarlig ved fengsel med høyrere grad av sikkerhet. Hun sitter i FOs faggruppe for ansatte i kriminalomsorgen. Cecilie.reed@kriminalomsorg.no

Fengslende relasjoner

Fengsel byr på mange restriksjoner. Men også mulighet til å styrke familier gjennom gode samtaler.

Du må huske det, Cecilie, at nå snakker du med hjertet mitt». Uttalelsen kom fra en innsatt etter at jeg hadde begynt å ha samtale med hans mamma.

Jeg arbeider som sosialkonsulent ved et lukket fengsel med høy grad av sikkerhet, den mest restriktive straffegjennomføringen vi har i Norge. Fengselet har plass til 160 mannlige innsatte som sitter i varetekt eller soner dom. Det er stor variasjon i hvilken type dom innsatte soner og lengde på dommen.

Med grunnutdanning som sosialarbeider er jeg vant til å se mennesket i situasjonen, personen i sin sosiale kontekst. Som sosialarbeidere er vi vant til å tilpasse våre tilnærminger slik at de passer individet og helheten. Profesjonelt sosialt arbeid har et bredt spekter av tilnæringsmuligheter, vi blir aldri utlært.

Opgavene mine er mangfoldige. I mitt arbeid er mye av tiden viet til samtalen. Samtalen med innsatte, deres partnere og familier. I Trondheim fengsel har de gjennomført reflekterende samtaler med innsatte (Viggen og Landrø 2012). Jeg fokuserer på noe annet, samtaler med innsatte og deres familier.

Familiesamtaler og parsamtaler er begge like viktige. Denne artikkelen fokuserer på parsamtalen. Jeg er spesielt opptatt av at innsatte er noe mer enn et individ, de er også en del av en familie, et større hele som også berøres av fengslingen.

Nå er det ikke uprøvd, det å trekke inn familien i arbeidet rundt et enkelt medlem av familien. Salvador Minu-

«Årsak-virkning-tenkningen preger i stor grad et lukket fengsel, atferd får konsekvenser uansett årsak.»

Illustrasjon: LO Media

chin, grunnlegger av strukturell familierapi basert på et systemisk perspektiv, gjorde nettopp dette. Han arbeidet på slutten av 1960-tallet ved Wiltwyck School i USA, en skole for gutter med atferdsproblemer, og opplevde at skolen kom til kort i arbeidet sitt med disse. Det endret seg da de begynte å trekke guttenes familier inn i arbeidet (Minuchin et.al. 1967).

Så hvordan kan par- og familiesamtaler og systemiske perspektiver være nyttige verktøy i straffegjennomføring?

TOM

Tom var sur på avdelingen og hadde kranglet med betjentene. Nå nektet han å arbeide. Enkelte av betjentene begynte å bli oppgitt over Tom, han viste dårlig atferd. Karaktertrekk han for øvrig hadde vist tidligere. Noen mente det kanskje hadde sammenheng med at han hadde fått en lengre dom enn forventet. Det ble bestemt at vi skulle ta en trekantsamtale, Tom, kontaktbetjenten og jeg.

Jeg kunne møtt til trekantsamtalen med en klar holdning til Tom: skjerp deg eller så mister du plassen din på fellesskapsavdeling. Det er en vanlig måte å møte de innsatte på i kriminalomsorgen. Innsatte må følge reglene.

I stedet undrer jeg meg, er åpen for ulike forståelser for atferden. Jeg bruker et systemisk perspektiv der jeg møter med en ikke-dømmende holdning, åpen for dialog og samarbeid. Det representerer i seg selv en forskjell i fengselsystemet.

Systemiske perspektiver kjennetegnes av fokus på relasjoner fremfor egenskaper, og man ser på læring som prosess framfor produkt. Mens det dominerende mekanisk-positivistiske paradigmet legger vekt på årsak og virkning, representerer systemperspektivet et alternativ. Det fremmer tolkning i motsetning til det mekaniske >>

«Vi kunne sett på Toms atferd som ene og alene et karaktertrekk ved ham som måtte endres.»

ke paradigmetts vekt på forklaring og objektivitet (Jensen 2012). Endring av atferden vil ses på som en kontinuerlig prosess.

Årsak-virkning-tenkningen preger i stor grad et lukket fengsel, atferd får konsekvenser uansett årsak. Reglene er klare. Konsekvensene er ofte gitt på forhånd. Systemet er til tider totalitært. Fengselet som system kontrollerer og styrer hverdagen til innsatte.

TREKANTSAMTALEN

I trekantsamtalen satte Tom ord på den manglende kontakten han hadde med familien og at det gjorde ham lett irritert. Det var lettere å oppføre seg ute, mente han, da hadde han familien å ta hensyn til. Sammen bestemte vi at Tom og Anette, hans samboer, skulle komme til parsamtale. Tom hadde allerede snakket med Anette om dette etter tips fra kontaktbetjenten sin.

Vi har alltid et uendelig informasjonspotensial. Noe fastholder vi likevel som informasjon og stopper opp ved. Når informasjonen vi mottar får et navn eller gis en avgrenset mening, gjør vi en punktuering (Jensen 2011). Begrepet punktuering kommer fra systemisk tradisjon. Vår tolkning av situasjonen ga en punktuering som førte til andre tiltak enn om vi hadde tolket atferden som Toms dårlige karaktertrekk.

Vi punktuerte på at Toms atferd kunne ha sammenheng med den manglende kontakten med familien. Vi hadde mye informasjon. Tom sonet av en grunn. Vi kunne sett på Toms atferd som ene og alene et karaktertrekk ved ham som måtte endres, med eller uten sanksjoner.

TOM OG ANETTE

Tom og Anette hadde to små barn sammen. Anette var ukjent med hva

Tom hadde holdt på med. Tom ble brått hentet ut av politiet fra sitt hjem. For Anette kom arrestasjonen som et sjokk.

Den første tiden satt Tom på restriksjoner og fikk kun se familien under kontrollerte besøk. Eldstedatteren hadde startet på skolen, den yngste fylte to år om noen måneder. Tom hadde nå fått dommen sin og han skulle sone et par år framover.

I den første parsamtalen satte Tom og Anette ned mål for samtaler vi skulle ha, hva de ønsket å oppnå, samt tema det var viktig for dem å få snakket om. For begge var det viktig å bevare parforholdet. De ønsket en felles framtid. Temaene fordelte vi på samtaler vi avtalte.

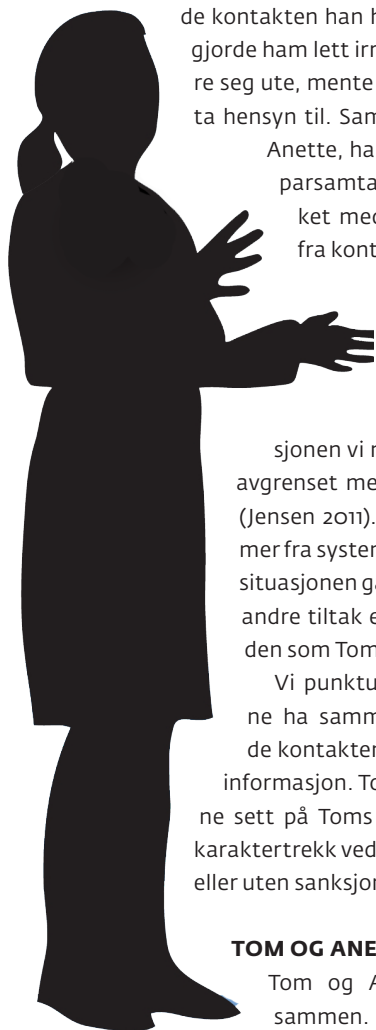
Gjennom samtaler med innsatte og kontakten med deres nærmeste opp gjennom årene er min erfaring at det sjelden snakkes om konfliktfylte eller sårbare temaer under ordinære besøk. Tiden familiene har sammen er knapp, og samværet er et gode hvor de ønsker å ha det fint og unngå konflikter.

Som alle andre familier i samfunnet er innsattes familier unike i seg selv, de har alle sine måter å samhandle og samtale på. De er preget av sine relasjoner, ressurser og begrensninger, med ulik åpenhet og lukkethet mellom individene. Det gjør at vi gjerne går i de samme mønstrene når vi snakker sammen. Par- og familiesamtaler med en veileder kan gjøre at mønstrene brytes og at man samtaler sammen på en måte man ellers ikke ville gjort. Det kan også være støttende for familien når det er med en veileder i samtalen som kjenner fengselets rammer og struktur. En som kan gi informasjon og forståelse for denne konteksten.

ET SAMTALETEMA

For Anette var det viktig å få snakket om arrestasjonen og forholdene Tom sonet for. Hendelsene som hadde skjedd preget Anette. Hun var engstelig for å gå på butikken, usikker på folks reaksjoner og hva som hadde fått Tom til begå det han hadde gjort. Tom undret seg over at dette preget Anette i så stor grad. Han hadde tenkt det handlet om han. Det var han som skulle inn til soning. For Anette var det godt å se at Tom kunne forstå hennes reaksjoner på hendelsene. Hun opplevde støtte og følte ikke lenger at det var noe galt med henne, men at det var en grunn til at hun hadde hatt disse reaksjonene.

Gjennomgående i par- og familiesamtaler opplever jeg nye muligheter og håp for familien når usagte følelser set-

tes ord på. Noe skjer, nye forståelser skapes, en åpenhet og tilstedeværelse som muliggjør endring. Refleksjonen utvider selvforståelsen og forståelsen av egen situasjon. En bevisstgjøring som virker frigjørende.

Hele familien må ikke nødvendigvis være tilstede. Når det arbeides med deler av familien, muliggjøres endring i hele familien. Relasjonene binder alt sammen. Det systemiske paradigmet har fokus på relasjoner. På den måten blir fenomener forstått som en del av et samspill, og ikke som en egenskap eller et individuelt problem. Slik blir også konteksten som fenomenet opptrer i sentral for forståelsen av fenomenet (Jensen: 2011). I konteksten fengsel er det mange faktorer som spiller inn i, lovverket, bygningsmasse, tradisjon, grad av sikkerhet, grunnleggende menneskesyn og mye annet.

Hvordan vi tolker har med konteksten å gjøre, og konteksten gir mening til hvordan vi kan forstå det vi møter. I fengsel er det ingen tradisjon for å involvere pårørende til innsatte i arbeidet vi gjør. Vi arbeider med straffedømte, og det er den innsatte det skal arbeides med. De pårørende skal holdes utenfor straffen. Likevel rammer straffen i stor grad innsattes pårørende. De har sterke bånd og relasjoner til innsatte og opplever å miste en pappa, en bror, en sønn, en kjæreste eller ektefelle. Det kan være vanskelig å snakke om å ha en av sine i fengsel, ikke bare med venner og omverden, men også med den innsatte, grunnet konteksten den innsatte befinner seg i.

«Det snakkes sjelden om konfliktfylte eller sårbare temaer under ordinære besøk.»

PÅRØRENDE

I psykiske helsetjenester betraktes pårørende ofte som en ressurs (Helsedirektoratet 2008). Min erfaring er at pårørende ofte er en ressurs i kriminalomsorgen også. I tillegg har mange et ønske om å være involvert i arbeidet med den innsatte.

Flere undersøkelser av pårørendearbeid knyttet til mennesker som har psykiske vansker har vist at det kan redusere faren for tilbakefall, føre til færre symptomer, bedre deres sosiale fungering, samt gi opplevelse av mestring og tilfredshet både hos pasient og pårørende.

Dette er ikke direkte overførbart til kriminalomsor-

gen. Likevel er det mulig vi vil få positive resultater om vi undersøker betydningen av å involvere pårørende også i kriminalomsorgen. Fafo-rapporten (Friestad og Hansen 2004) viser til forskning som klart finner at de som opprettholder sterke bånd til familien i løpet av fengslingen klarer seg bedre etterpå. Og menn som gjenopptar sine roller som ektefeller og foreldre etter soningen klarer seg bedre enn de som ikke gjør det.

De pårørendes muligheter og ønsker om å involvere seg i arbeidet rundt den innsatte vil variere. Det finnes også tilfeller der den innsatte ønsker begrenset eller ingen kontakt med sine pårørende. Alle parter må ønske kontakten, og det må ikke foreligge juridiske hindre som for eksempel besøksforbud i tilfeller der man velger å ha par- og familiesamtaler. Samtykke må innhentes fra alle parter. I Tom og Anettes tilfelle var familiesamtaler noe de begge ønsket.

Selv når forholdet mellom innsatte og pårørende er vanskelig, har jeg opplevd at par- og familiesamtaler kan være et nyttig bidrag. Det er de pårørende innsatte lever med utenfor murene, det er de som er der etter soning. Å sette ord på det som er vanskelig kan bidra til å bedre relasjonen og situasjonen under og etter soning.

Et viktig utgangspunkt er at det ikke bare handler om innsattes behov, men også om pårørendes behov. Pårørende til innsatte kan møte mange vanskelige utfordringer. Systemet fengsel er en meget lukket kontekst preget av strenge rammer og liten kommunikasjon med omverden. Spesielt er de mindreårige barna sårbare. Min opplevelse er at informasjon i seg selv, gitt i par- og familiesamtale, kan være med på å avhjelpe en vanskelig situasjon.

ALT HENGER SAMMEN

Noe skjedde med Tom i tiden vi hadde samtaler. Han endret atferd på avdelingen. Det ble bemerket av betjentene at han hadde snudd om. Anette og Toms eldste datter hadde sovet dårligere etter at pappa var kommet i fengsel og stadig gitt uttrykk for at hun hadde

vondt i magen. Anette og Tom fant sammen fram til noen løsninger som roet datteren. Det roet også Tom at han kunne være til støtte for Anette selv om han satt inne.

«I par - og familiesamtaler opplever jeg nye muligheter og håp for familien når usagte følelser settes ord på.»

Det systemiske paradigmet er et sirkulært feedback-paradigme, der feedback forstås som et system i kontinuerlig bevegelse som regulerer seg selv ved hjelp av den tilbakemelding som systemet gir seg selv (Jensen 2012). Med en slik forståelse kan vi si at det hadde betydning for Tom å forstå Anette sine opplevelser. Det ga ham ny informasjon om situasjonen, og hvordan han forstod det hele påvirket hans opplevelse og atferd. På samme måte var det viktig for Anette å bli forstått og forstå Tom. Igjen påvirket dette Tom og Anettes eldste datter på en positiv måte.

Det systemiske perspektivet for å forstå mennesket sammenligner ofte forholdet mellom virkeligheten og mitt bilde av virkeligheten med forholdet mellom et kart og det terrenget kartet beskriver. Sagt med andre ord: kartet er ikke terrenget! Kartet handler om vår konstruksjon, forståelse og tolkning, mens terrenget er den ytre verden. Denne samlingen av ideer utgjør vår virkelighetsforståelse. Konsekvensen av en slik tenkning er at vi ikke har tilgang til en objektiv erkjennelse av virkeligheten eller at vi kan presentere kun en sannhet, det eneste vi vet med sikkerhet er at vi har ideer om den (Jensen 2012).

For meg illustrerer denne tradisjonen viktigheten av ydmykhet i forhold til hva vi forstår som sannheter og viktigheten av å være åpen for at den forståelsen vi har av en person eller hendelse, nettopp er en forståelse av flere mulige forståelser og ikke selve sannheten. Å engasjere den innsatte i hvilke endringsteorier han har er viktig i et systemisk perspektiv. Det er viktig for å treffe den enkel-

te. Vi kan ha ulike syn på endring. Det er en motpol til en mer tradisjonell tilnærming i fengsel, hvor det som gjelder er en «vi vet hva som er best for deg»-holdning.

EN BEDRE RUSTET FAMILIE

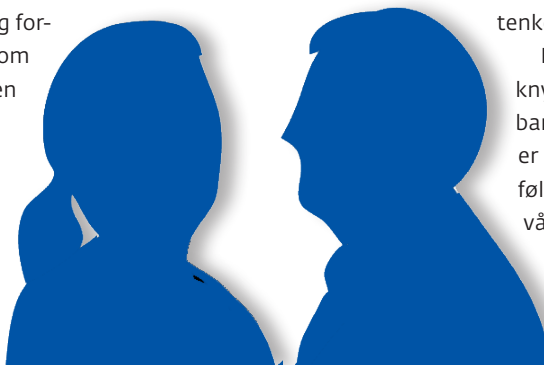
Anette sa i ettertid: «Jeg tror ikke forholdet vårt hadde holdt om vi ikke hadde hatt disse samtalen. Vi har snakket og lyttet på en måte vi ikke har gjort før, vi er tettere nå.» Tom fortalte at noe av det sterkeste for ham var å høre hvordan det påvirket familien at han satt inne. Han hadde tenkt på det tidligere, men det var noe annet å høre det fra Anette når hun satte ord på følelser og frustrasjoner ved at han satt inne. Samtalene gjorde det også vanskeligere å glemme familien ute, han ble stadig minnet på hva han brydde seg mest om. Det var slitsomt og godt på samme tid. Eller som Tom selv sa det: «Dette er nok det mest kriminalitetsforebyggende eller hva du kaller det. Nå vet jeg hva som er viktig for meg, og det vil jeg ikke miste. Det er ikke verd det når jeg tenker på familien.»

Menneskelivet begynner med tilknytning, det livslange båndet som barnet knytter til de personene som er i barnets nærhet. Tilknytningen følger oss gjennom hele livet i alle våre følelsesmessige relasjoner. På den måten er våre relasjoner med på å forme den dypeste opplevelsen av oss selv (Wennerberg 2011).

Vi preges av våre relasjoner og hvordan de virker inn i enhver kontekst, også i et fengsel som lukker for den daglige utvekslingen av tilbakemeldinger for innsatte fra mennesker de bryr seg om. Når Tom og Anette hadde jevnliges parsamtaler, holdt de fokus på seg selv som par og familie. Samtalene styrket relasjonen dem imellom. Det påvirket hele familien. Men det hadde også betydning for hvordan Tom betraktet handlingene som hadde ført til at han satt inne.

Å SNAKKE MED HJERTET

For meg illustrerer denne uttalelsen betydningen av familie. Historien om Tom og Anette er anonymisert og sammensatt av flere familier jeg har møtt. Likhetene som familier opplever i denne konteksten er mange, selv om

«Nå vet jeg hva som er viktig for meg og det vil jeg ikke miste. Det er ikke verd det når jeg tenker på familien.»

enhver familie er unik. Flere innsatte har beskrevet hvor betydningsfullt det er når pårørende bringes inn i konteksten fengsel. De forteller at ting oppleves annerledes, føles annerledes når det kommer fra deres nærmeste, de som betyr noe. Samtaleformen og det at ordene kommer fra mennesker de bryr seg om gjør at det oppleves sterkt på det følelsesmessige plan.

Jeg opplever at samtaler med innsatte og deres nærmeste har vist meg viktigheten av å holde fokus på kontekst. Jeg må forsøke å se hele mennesket og være oppmerksom på hvordan jeg er i møte med personen foran meg. Det betyr å vektlegge det som betyr noe for den enkelte innsatte og deres pårørende. Jeg får «snakke med hjertene».

LITTERATUR

- Jensen, Per** (2011) *Ansikt til ansikt*. Gyldendal, Oslo.
- Jensen, Per og Ulleberg, Inger** (2012) *Mellom ordene*. Gyldendal, Oslo.
- Minuchin, S., Montalvo, B., Guerney, Jr. B. G., Roseman, B. L. Schumer, F.** (1967) *Families of the slums*. Basic Books, New York
- Helsedirektoratet** (2008) *Pårørende - en ressurs, Veileder om samarbeid med pårørende innen psykiske helse-tjenester*. Helsedirektoratet, Oslo
- Viggen, Kirsten og Landrø, Tora** (2012) *Reflekterende samtaler i Trondheim fengsel, Evalueringsrapport*, Høgskolen i Sør-Trøndelag og Kriminalomsorgen
- Friestad, Christine og Hansen, Inger Lise Skog** (2004) *Levekår blant innsatte*. Fafo-rapport Forskningsstiftelsen Fafo, Oslo

TIDLIGERE STUDENT VED DET PSYKOLOGISKE FAKULTET VED UNIVERSITETET I BERGEN? BLI MED PÅ ALUMNUSDAGENE 2014!

Er det lenge siden du har møtt dine studie-kamerater eller dine favoritt forelesere fra studietiden? Vil du ha faglig påfyll og delta på spennende sosiale aktiviteter?

Paneldebatt fredag 9. mai

*Hvor skjer ungdomsopprøret?
I familien – kroppen – i gata - på nettet?*

Innledere: Leif Edward Ottesen Kennair, Kariane Westrheim, Mette Andersson, Bente Wold og Arvid Skutle.

Foredrag i parallelle sesjoner lørdag 10. mai

Foredragsholdere er blant annet Kenneth Hugdahl, Per Einar Binder, Anette Chr. Iversen, Olga Dysthe, Kari Smith og Torill Christine Lindstrøm

Gå inn på alumni.uib.no og registrer deg. Der finner du mer informasjon og påmeldingslenke.

